

Показання свідків у цивільній справі: порівняльний аналіз нормативного регулювання за ЦПК України та Франції

І.В. Верещінська
здобувач кафедри
правосуддя юридичного
факультету,
Київський національний
університет імені
Тараса Шевченка

У статті розглянуто особливості нормативного регулювання суб'єктів доказової діяльності в судах цивільної юрисдикції за ЦПК України та Франції, зокрема, особливості процедури допиту свідків.

Ключові слова: свідок, сторони, права, відповідальність, пояснення, допит, суд, виклик.

В статье рассмотрены особенности нормативного регулирования субъектов доказательственной деятельности в судах гражданской юрисдикции по ГПК Украины и Франции, в частности, особенности процедуры допроса свидетелей.

Ключевые слова: свидетель, стороны, права, ответственность, пояснения, допрос, суд, вызов.

The article deals with the peculiarities of the legal regulation of the subject's evidential activity in the courts under the CPC of Ukraine and France, in particular, peculiarities of witnesses' examination procedure.

Keywords: witness, the parties, rights, responsibilities, explanations, questioning, court, call.

Постановка проблеми

Показання свідків у цивільному судочинстві завжди займали центральне місце в доказовій діяльності учасників цивільного процесу [1, с. 238; 2, с. 346-347; 3, с. 270-273]. У новому ЦПК України показання свідків є джерелом доказів, якщо сторона скористалася своїм процесуальним правом і заявила про допит свідка до розгляду справи по суті. У свою чергу суд не може ініціювати допит сторони як свідка, що зумовлює ускладнення в процедурі доказування і подання доказів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Науковий аналіз доказової діяльності в цивільному судочинстві привертає і привертає увагу багатьох вітчизняних науковців і практиків. Серед них слід назвати С.С. Бичкову, О.С. Захарову, В.В. Комарова, М.Й. Штефана та інших, роботи яких слугували відправною точкою для подальшого дослідження вказаних питань.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Минуло вже десять років з часу запровадження нового ЦПК України з багатьма процесуальними новелами у сфері доказової діяльності, але окремі нововведення не мають широкої підтримки серед науковців і практиків. У цьому контексті важливо проаналізувати певні шляхи вдосконалення нормативного регулювання окремих процесуальних інститутів на прикладі схожих процесуальних відносин відповідно до ЦПК провідних держав, наприклад, Франції.

Формулювання цілей статті

Метою і завданням статті є дослідження проблем нормативного регулювання доказової діяльності учасників цивільного процесу в контексті допиту свідків, аналіз схожих процесуальних інститутів у окремих державах та формулювання можливих шляхів оптимізації в правозастосовній діяльності судів.

Виклад основного матеріалу дослідження

Показання свідків є одним із найпоширеніших засобів доказування у цивільному судочинстві України та Франції [4]. У рамках порівняльного правознавства окремі дослідники доречно звертають увагу на неоднакове визначення показань свідка в різних національних правових системах. Так, у Німеччині, Франції, Україні законодавство чітко виокремлює засоби доказування на підставі показань свідка від доказів у вигляді висновків експерта, допиту сторін. Англо-американське поняття «свідок» є значно ширшим, воно охоплює, крім свідків, ще й експертів, а також сторони [5, с. 333].

Показання свідка, відповідно до ст. 63 ЦПК України, – це повідомлення суду відомостей про обставини, що мають значення для справи. Не є доказами відомості, повідомлені свідком, якщо він не може вказати джерело своєї поінформованості. ЦПК Франції не містить тотожного нормативного визначення щодо свідка, проте встановлює, що кожна особа може бути допитана в якості свідка, за виключенням осіб, які не мають права давати показання, але ці особи можуть бути заслухані без складання присяги (ст. 205 ЦПК Франції).

Свідком може бути будь-яка фізична особа, здатна правильно сприймати і відтворювати події навколишнього світу. Здатність бути свідком законом не пов'язується з певним віком, тому свідками можуть бути й діти. Звичайно, при виклику в якості свідків дітей не можна не враховувати розумні вікові межі, оскільки правильне сприйняття світу приходить з певним рівнем розвитку людини. Наявність окремих розладів у психіці людини, а також фізичних вад (поганий зір, глухота) ще не означає, що така особа не може свідчити в суді. Можливість допиту в якості свідка тієї чи іншої особи визначається судом з урахуванням конкретних обставин. Разом з тим у законі обох держав міститься ряд обмежень, що стосуються допиту громадян у якості свідків. Причини такого роду обмежень за ЦПК України

пов'язані з психічними та фізичними вадами та професійною діяльністю осіб.

Відповідно до ст. 51 ЦПК України не підлягають допиту як свідки: 1) недієздатні фізичні особи, а також особи, які перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі і не здатні через свої фізичні або психічні вади правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, або давати показання; 2) особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з їхнім службовим чи професійним становищем – про такі відомості; 3) священнослужителі – про відомості, які стали їм відомі на сповіді віруючих;

4) професійні судді, присяжні та народні засідателі – про обставини обговорення у нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення рішення чи вироку. За чинним законодавством України (ст. 63 конституції, ч. 1 ст. 52 ЦПК України) фізична особа має право відмовитися від давання показань у цивільному судочинстві щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, над якою встановлено опіку чи піклування, члени сім'ї або близький родич цих осіб). Особа, яка відмовляється давати показання, зобов'язана повідомити причини відмови. Відмова від давання показань приймається судом шляхом постановлення ухвали (ч. 4 ст. 180 ЦПК України).

За ЦПК Франції імунітет від допиту в якості свідка розповсюджується на родичів певного рівня в окремих категоріях справ, зокрема, родичі по низхідній лінії ні за яких обставин не можуть бути допитані в справах про розірвання шлюбу або про встановлення режиму окремого проживання подружжя (ч. 2 ст. 205 ЦПК Франції). Мають право відмовитися від показань родичі по прямій лінії будь-якої зі сторін або один із подружжя, у тому числі в разі, коли шлюб розірвано, а також особи, які мають на це законні підстави (ст. 206 вказаного кодексу).

Особи, викликані як свідки, мають права, що забезпечують їм реальну можливість явки до суду для усного викладення своїх свідчень, а також для найбільш повного і правильного викладення відомостей про факти. ЦПК України гарантує свідкам право користуватися письмовими записами, компенсацію витрат, пов'язаних із викликом до суду безвідносно до наслідків виконання своїх обов'язків та встановлює відсылки норми про відповідальність за невиконання обов'язків (ст. 50 ЦПК України). Свідок у цивільному процесі може скористатися й іншими правами, а саме, просити дозволу вийти із зали суду до закінчення розгляду справи. Суд може дозволити допитаним свідкам залишити залу засідання суду до закінчення розгляду справи за згодою сторін (ч. 11 ст. 180 ЦПК України).

Належно викликаний свідок, який без поважних причин не з'явився в судове засідання або не повідомив про причини неявки, може бути підданий приводу через органи внутрішніх справ із відшкодуванням у дохід держави витрат на його здійснення (ч. 1 ст. 94 ЦПК).

На відміну від ЦПК України свідки в цивільному судочинстві Франції не мають права користуватися жодними попередніми записами (ст. 212). Свідки, що не з'явилися до суду, можуть бути викликані за їх рахунок. Зі свідків, що не з'явилися, або відмовляються від давання показань, або принесення присяги, може бути стягнуто штраф у розмірі від 15 до 1500 євро (ст. 207 ЦПК Франції). У Франції суддя видає свідку, за його клопотанням, дозвіл на отримання відшкодування витрат у зв'язку з виконанням процесуальних обов'язків.

Суттєво відрізняється регламентація виклику свідків за ЦПК України та Франції. Якщо у вітчизняному ЦПК цьому питанню присвячено одну статтю, то за ЦПК Франції – 10 статей. Так, ст. 136 ЦПК України встановлює, що в заяві про виклик свідка мають бути зазначені його ім'я, місце проживання (перебування) або місце роботи, обставини, які він може підтвердити. Заява про виклик свідка повинна бути подана до або під час попереднього судового

засідання, або до початку розгляду справи по суті. Диспозиція вказаної статті начебто натякає суду про необхідність визначитися щодо заявлених свідків відповідно до принципу належності доказів, але натяк законодавця невиразний, тому на практиці суди майже не відмовляють сторонам про виклик свідків із підстав неналежності доказів.

Відповідно до ст. 222 ЦПК Франції, сторона, яка заявляє про допит свідка, повинна вказати на факти, які вона має намір підтвердити. Далі в цій статті зазначається, що обов'язок визначення фактів, що підлягають доказуванню, покладається на суддю, який ухвалює рішення про проведення допиту. У постанові суду про допит свідків вказуються прізвище, ім'я та місце проживання особи, яка повинна бути допитана. Якщо сторони не можуть відразу вказати осіб, яких необхідно допитати, то суддя може дозволити з'явитися зі свідками поза формальних процедур або повідомити секретаріат суду про свідків, яких вони викликають. ЦПК Франції надає широкі повноваження судді щодо визначення порядку допиту свідків, зокрема, свідки можуть бути допитані у відсутності сторони (ст. 208 ЦПК Франції). У постанові суду про допит свідка зазначається чи буде свідок допитаний суддею, який розглядає справу, або іншим суддею. Якщо суддя, який виконує судові доручення, не входить в склад суду, що розглядає справу, він мусить допитати свідка в строк, що вказаний у дорученні. Цей строк може бути подовжений головою суду, який отримав судові доручення, із повідомлення про це судді, який розпорядився про допит свідка. Свідків викликають секретарем суду не пізніше ніж за 8 днів до проведення допиту. Викликати свідка може й суд за власною ініціативою. Відповідно до ст. 230 ЦПК Франції сторони повідомляються про допит свідків усно або простим листом.

ЦПК України та Франції детально регламентують порядок допиту свідків (ст. 180 ЦПК України; ст. ст. 208-220 ЦПК Франції).

В Україні до початку розгляду справи по

суті свідки видаляються із зали судового засідання. Цей захід дає змогу виключити можливість впливу пояснень сторін на показання свідків. Кожний свідок допитується окремо. За ЦПК Франції допит свідків відбувається також окремо, але в порядку, що визначає суддя. У кожному разі головуючий встановлює особу свідка, з'ясовує ставлення свідка до осіб, які беруть участь у справі, роз'яснює його права і з'ясовує, чи не відмовляється свідок із встановлених законом підстав від давання показань. Відмова від давання показань приймається судом шляхом постановлення ухвали. Якщо перешкод допиту свідка не встановлено, то останній попереджається головуючим під розписку про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань або завідомо неправдивих показань. Допит свідка розпочинається з пропозиції повідомити суду все, що йому особисто відомо про обставини справи.

Зміст показань свідка в судовому засіданні має дві частини: загальну та спеціальну. До загальної частини відносять відомості про факти, що встановлюють особу свідка, його ставлення до сторін і до справи. До спеціальної частини – відомості про обставини, що стосуються справи, тобто про те, що має доказове значення.

За ЦПК України після викладення свідком відомостей, йому можуть бути поставлені запитання. Першим ставить запитання особа, за заявою якої викликано свідка, представник цієї особи, а потім інші особи, що беруть участь у справі, їх представники. Послідовність постановки питань встановлена з урахуванням принципу змагальності. Судді мають право ставити питання свідку в будь-який момент його допиту. За ст. 214 ЦПК Франції сторони не можуть безпосередньо ставити свідкові запитання. Суддя, якщо вважає за необхідне, може поставити запитання, які передають йому сторони.

У кожному разі за необхідності суд повторно може допитати свідка в тому ж або в наступному судовому засіданні, а також повторно допитати свідків, у тому числі під час дослідження інших доказів. За ЦПК України під час допиту свідок може

користуватися записами в тому разі, якщо його показання пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими даними, які важко зберегти в пам'яті. Ці записи можуть бути приєднані до справи за ухвалою суду.

На відміну від ЦПК України, за ЦПК Франції допитаний свідок не просто залишається в залі судового засідання, а й тільки в цей час він має право доповнити або змінити свої свідчення, а якщо існує ризик загибелі доказу, суддя має право допитати свідка негайно, попередньо викликавши, якщо це можливо, сторони.

Допит у присутності сторін, інших осіб, які беруть участь у справі, що проводиться у відкритому, гласному судовому засіданні безпосередньо, – це один зі способів дослідження показань свідка як за законодавством України, так і Франції.

Винятком із принципу безпосередності дослідження показань свідків за законодавством України є такі випадки, якщо участь свідків у судовому засіданні є неможливою: 1) показання свідків, зібрані за судовими дорученнями в порядку забезпечення доказів; 2) показання свідків, дані ними в судовому засіданні, у якому було ухвалено скасоване рішення. Показання свідків, отримані зазначеними способами, обов'язково повинні бути оголошені в судовому засіданні, у якому ухвалено рішення (ст. 183 ЦПК України).

На відміну від ЦПК України, Розділ I Субтітулу II Титулу VII Книги I ЦПК Франції передбачає письмові показання свідків. У письмових показаннях обов'язково повинно бути вказано, що показання даються з метою пред'явлення їх до суду і що свідку відомо про наслідки дачі завідомо неправдивих показань. Письмові показання свідків викладають особисто свідком. Останній зобов'язаний додати до показань в оригіналі або фотокопію офіційного документа, що посвідчує особу і містить його підпис. Суддя може викликати на допит свідка, що надав письмові показання, але може й обмежитися письмовими показаннями.

Варто зазначити, що ЦПК в обох державах не передбачають допит свідків за допомогою сучасних комунікаційних ме-

реж. Видається, що в умовах існування глобальних інформаційних мереж і відповідних технологій принцип безпосередності дослідження показань свідків повинен набути нових ознак, зокрема, вже настав час запровадження допиту свідків у режимі відеоконференції, або під час дослідження речових доказів, що значно прискорить процес розгляду справи та скоротить судові витрати, особливо в цивільних справах щодо спадкування з іноземним елементом. Місцеві суди України вже мають приміщення, обладнані технічними засобами для проведення дистанційного судового провадження в кримінальному судочинстві. Наукові вітчизняні дослідження у сфері проведення допиту в режимі відеоконференції за запитом про міжнародну правову допомогу засвідчують про зростання кількості запитів у сфері міжнародного співробітництва України. Відеоконференція є прийнятною формою судового провадження і не суперечить принципам справедливості та публічності судового розгляду [6, с. 9]. Більше того, останні зміни в ЦПК України свідчать про певні кроки в цьому напрямі. Зокрема ЦПК України доповнено ст. 158¹, згідно з якою суд за власною ініціативою або за клопотанням сторони чи іншого учасника цивільного процесу може постановити

ухвалу про їх участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції. Крім осіб, які беруть участь у справі, учасником цивільного процесу є, зокрема, і свідок. Питання про участь особи в судовому засіданні в режимі відеоконференції вирішується судом за наявності відповідного клопотання, або за власною ініціативою.

Висновки

Ураховуючи актуальність запровадження допиту свідків у режимі відеоконференції пропонується ч. 1 ст. 180 ЦПК України викласти в такій редакції: «1. Кожний свідок допитується окремо в залі судового засідання або в режимі відеоконференції в залі відповідного суду за місцем проживання (перебування) свідка».

Доповнити ч. 2 ст. 57 ЦПК України після слів «показання свідків,» словосполученням такого змісту: «...у т.ч. допитаних у режимі відеоконференції,...». У зв'язку з пропозицією запровадження інституту допиту свідків у цивільному судочинстві в режимі відеоконференції потребує уточнення в ЦПК України процесуальне становище суду, який буде виконувати ухвалу про проведення такої відеоконференції. Видається, що суд, який отримав судове доручення про організацію відеоконференції, повинен лише технічно забезпечити цей процес.

Література

1. Тертишніков В. І. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / В. І. Тертишніков. – Харків : Ксилон. 2006. – 443 с.
2. Фурса С. Я. Цивільний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар. : У 2-х томах. Т. 1. / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, С. В. Щербак ; за заг. ред. С. Я. Фурси. – К. : КНТ, 2006. – 912 с.
3. Зейкан Я. П. Коментар цивільного процесуального кодексу України / Я. П. Зейкан. – К. : Юридична практика, 2006. – 560 с.
4. Новый Гражданский процессуальный кодекс Франции / пер. с франц. В. Захватаева / Предисловие : А. Довгерт, В. Захватаев / Отв. ред. А. Довгерт. – К. : Истина, 2004. – 544 с.
5. Шак Х. Международное гражданское процессуальное право : Учебник / Х. Шак / Пер. с нем. – М. : БЕК, 2001. – 560 с.
6. Черниченко І. В. Застосування відеоконференції у кримінальному провадженні України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / І. В. Черниченко. – К., 2014. – 20 с.